

УДК 37.036.+37 (09)

Антипець В.П., Артюх М.С.

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ОСНОВИ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено основні завдання сучасної української школи. Серед цих завдань виокремлено питання розвитку творчих здібностей учнів початкових класів, як найважливіше питання дитячої психології, педагогіки та практики; звернено увагу на проблеми розвитку творчих здібностей дітей початкових класів, розвиток їх творчого потенціалу; розкрито два основних напрямки реалізації творчої потреби дитини: розвиток інтересу до пізнання та ігрова діяльність; вказано на провідну роль позашкільної діяльності як важливого фактора розкриття здібностей молодших школярів, розглянуто методи і прийоми самовдосконалення творчості педагога, розвитку його власного творчого потенціалу, що дає можливість ефективно співпрацювати з учнями нестандартного мислення, стимулювати їхню творчу діяльність, надавати підтримку. Запропоновано діагностичний матеріал для визначення рівня розвитку творчих здібностей та наведено приклади нестандартних завдань для розвитку творчого мислення учнів згідно з вимогами, які ставляться до такого виду роботи. Висунуто вимоги та запропоновано методичні рекомендації для педагогів щодо відбору та використання творчих завдань на уроках, їх місця у структурі уроку, а також надаються зв'язки методів стимулювання творчої діяльності учнів. Узагальнено та упорядковано рекомендації педагогам із подолання як зовнішніх так і внутрішніх бар'єрів реалізації творчості. Акцентовано увагу на створенні сприятливих умов розвитку творчих здібностей молодших школярів у практиці роботи сучасної початкової школи.

Ключові слова: творчі здібності, учні початкових класів, креативна особистість, творча діяльність.

Актуальність. Підвищення інтелектуального потенціалу нації і розвиток творчої особистості є однією з найактуальніших цілей освіти. З цією метою мають бути створені максимально сприятливі умови для прояву та розвитку здібностей і таланту дитини, для самовизначення і самореалізації.

Творчість супроводжувала людину ще з давніх часів і тому завжди була об'єктом зацікавленості різних дослідників. Вчені здебільшого визначають творчість як особливо специфічне та малодосліджене явище, називаючи його процесом створення нового, адже творчість – це спроможність генерувати щось таке, про що до того не було відомо, що не зустрічалося та не спостерігалось.

На початку ХХІ ст. у теорії та практиці навчання особливо гостро постало питання розвитку творчих здібностей учнів. Це пов'язано з тим, що орієнтація шкіл на формування репродуктивного мислення призвела до того, що більшість випускників, які на відмінно знали шкільну програму, не вміють використовувати отримані в школі знання у нестандартній ситуації, під час розв'язання проблемних завдань у різних сферах суспільного життя. Для того, щоб кожна дитина могла розвинути свої творчі можливості, необхідне розумне керівництво з боку вчителя. Наше сьогодення характеризується виникненням величезного зацікавлення проблемами творчості. Творчість як невід'ємний аспект людської духовності є механізмом, який протистоїть регресивним явищам у розвитку суспільства. Чим менше людей з творчим інтелектом у суспільстві, тим більш яскраво виражені в ньому деструктивні тенденції.

Творча особистість в усі періоди розвитку суспільства вважалася одним з найголовніших його досягнень, адже без неї неможливим був би рух вперед до подальшого прогресу. Сучасне українське суспільство також потребує творчих людей в усіх галузях людської діяльності і саме тому проблема виявлення і розвитку творчого потенціалу кожної особистості є однією з найбільш актуальних і невідкладних у своєму вирішенні.

Основна частина. Як одне із актуальних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти в Україні ХХІ ст., творчість розглядається у широкому розумінні як важлива умова формування багатогранної особистості. У світлі нових концепцій виховання людини перевага надається формуванню молодого покоління, здатного творчо включитися в життєдіяльність, самостійно розв'язувати доступні проблеми. У той же час початкова школа гостро відчуває потребу в оновленні наукової бази, яка дозволила б учителям розвивати творчий потенціал і забезпечувати цей складний процес на належному науковому і професійному рівні. У цьому віці творча діяльність стає природною і необхідною для подальшого формування і розвитку людини, формою пізнання матеріально-предметного світу. Творчість дає змогу виокремити резерви особистості. Завдяки творчій діяльності дитина має можливість пізнати нові шляхи власного вдосконалення повною мірою, розкрити природні здібності, знайти своє місце в житті, ставити значущі цілі і досягати їх. Ранній початок занять з розвитку творчих здібностей робить усе

подальше навчання в школі і ВНЗ усвідомленим, вибір фахового шляху не випадковим, обдуманим, виробляє потребу у творчій і дослідницькій роботі.

У сучасних умовах творча особистість стає досить вагомим для суспільства на всіх етапах його розвитку. Зміни у суспільстві, що відбуваються досить швидко, потребують від людини якостей, котрі б дозволяли творчо і продуктивно підходити до будь-яких змін. Для того, щоб вижити у ситуації постійних змін, щоб адекватно на них реагувати, особистість повинна активізувати свій творчий потенціал. Таким чином, виникає протиріччя між репродуктивним характером традиційної системи освіти і нагальною потребою суспільства у креативній системі розвитку особистості.

Різні автори (В. Дружинін, Дж. Гілфорд, Л. Єрмолаєва-Томіна, М. Козленко, О. Лук, А. Маслоу, О. Матюшкін, В. Петухов, Е. Торенс, К. Тошина, М. Лещенко, В. Франкл, Е. Фром, Я. Пономарьов, П. Торенс, В. Рогозіна, Л. Шрагіна, Д. Богоявленська, С. Рубінштейн та ін.) визначають здатність до творчості по-різному, але загальним поняттям є те, що здатність до творчості ґрунтується на створенні чогось нового, оригінального. Критерієм творчості при цьому є не якість результату, а характеристики та процеси, котрі активізують творчу продуктивність – саме це називається креативністю.

Підраховано, що нині існує близько 100 програм досліджень творчості, які мають, проте, здебільшого емпіричний характер. У зв'язку з цим є широкі розбіжності в їхніх теоретичних розробках. Усі підходи до розкриття творчості можна розбити на такі групи:

- дослідження продуктів творчої діяльності – винаходи, наукові теорії, твори мистецтва та літератури, моральні норми тощо;
- дослідження **творчого процесу**;
- вивчення особистості творця: залежність творчої продуктивності від інтелекту в цілому, від рис особистості, їх своєрідного набору та поєднання;
- дослідження впливу зовнішніх умов, насамперед соціальних, що сприяють творчості або гальмують її.

Жодний з цих напрямків дослідження, окремо взятий, не може слугувати основою для побудови загальної теорії творчості.

У спеціальній науковій літературі творчість найчастіше визначається як процес діяльності, наслідком якого є створення якісно нових матеріальних і духовних цінностей, які мають суспільну та особистісну значущість. Водночас творчість це здатність людини створювати з наявного матеріалу дійсності на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу нову реальність, що задовольняє різноманітні суспільні та особистісні потреби. Суспільство загалом і кожен член його зокрема є суб'єктом творчої діяльності. На думку академіка В. Вернадського, саме завдяки своїй продуктивній праці та творчій думці людство здійснило перехід від біосфери до ноосфери ("ноос" – з грецької – розум).

М. Гончаренко зазначив, що творчість людини – явище складне, багатогранне і суперечливе, охоплює чимало сфер її буття. У людини немає благороднішого заняття, яке б виправдовувало б її існування на землі, підтверджувало б високе звання людини, давало б їй глибину й істинну насолоду від ранньої юності до похилої старості, ніж творчість.

Відомий дослідник проблеми творчості А.Н. Лук, спираючись на біографії видатних учених, винахідників, художників і музикантів виділив наступні творчі здібності:

1. Здатність бачити проблему там, де її не бачать інші.
2. Здатність згорнути розумові операції, замінюючи декілька понять одним і використовуючи все більш сміливі в інформаційному відношенні символи.
3. Здатність застосувати навички, придбані при вирішенні однієї задачі до вирішення інших.
4. Здатність сприймати дійсність цілком, не дроблячи її на частини.
5. Здатність легко асоціювати віддалені поняття.
6. Здатність пам'яті видавати потрібну інформацію у потрібну хвилину.
7. Гнучкість мислення.
8. Здатність вибирати одну з альтернатив вирішення проблеми до її перевірки.
9. Здатність включати знову сприйняті відомості у вже наявні системи знань.
10. Здатність бачити речі такими, якими вони є, виділяти спостережуване з того, що привноситься інтерпретацією.
11. Легкість генерування ідей.
12. Творча уява.
13. Здатність доопрацювання деталей, до вдосконалення первинного задуму.

В.Т. Кудрявцев та В.В. Синельников, ґрунтуючись на широкому історико-культурному матеріалі (історія філософії, соціальних наук, мистецтва, окремих сфер практики) виділили наступні універсальні креативні здібності, що склалися в процесі людської історії:

1. Реалізм уяви – образне охоплення деякої істотної, спільної тенденції або закономірності розвитку цілісного об'єкту, до того, як людина має про неї чітке поняття і може вписати її в систему суворих логічних категорій.
2. Уміння бачити ціле раніше частин.
3. Надситуативно-перетворювальний характер творчих рішень – здатність при вирішенні проблеми не просто вибирати з наявних ззовні альтернатив, а самостійно створювати альтернативу.
4. Експериментування – здатність свідомо і цілеспрямовано створювати умови, в яких предмети найбільш повно виявляють свою приховану в звичайних ситуаціях суть, а також здатність прослідкувати і проаналізувати особливості "поведінки" предметів в цих умовах.

На думку Л. Орбан-Лембрик, потенціал розвитку особистості закладено в ній самій, у її потребах та здібностях, особливо в спрямованих на саморозвиток. Серед умов, що стимулюють розвиток творчих здібностей особистості, виокремлюються такі: а) ситуації незавершеності або відкритості (на відміну від регламентованих, суворо контрольованих); б) спонукання до постановки питань; в) стимулювання відповідальності й незалежності; г) акцент на самостійних розробках, спостереженнях, почуттях, узагальненнях тощо. Важлива роль у розвитку особистості належить соціальній групі, в якій вона долучається до спільного розв'язання творчих завдань.

Людям, які займаються творчістю, доводиться переборювати багато труднощів. Це різні бар'єри, антистимулятори, що в більшій чи меншій мірі негативно впливають на / творчий процес.

В.О. Моляко вважає, що до *внутрішніх бар'єрів* належать: незібраність, лінощі; незацікавленість у роботі; хвороби; незадовільний психічний стан; погані звички; робота без режиму; невміння організувати свій час; негативні якості характеру та мислення.

До *зовнішніх бар'єрів належать*: незручне середовище (наприклад, приміщення); сторонні перешкоди (шум, спека, холод і т. ін.); поганий психологічний клімат у колективі; неадекватна (занижена) оцінка діяльності.

У творчій діяльності недопустимі такі фактори: копіювання; діяльність за шаблоном; наслідування.

Творчість має на меті внутрішню досконалість, тобто створюючи нове, людина творить саму себе.

В.О. Сухомлинський вказував та те, що у кожної людини є її золота жилка. Якою б запущеною, безталанною, нездібною до оволодіння знань не здавалась дитина, дорогоцінне зерно таланту десь приховується під пластами звичайності, посередності, відсталості. Завдання істинного виховання полягає в тому, щоб знайти це зерно, відкрити золоту жилку, поставити людину на ту життєву доріжку, йдучи якою, вона засяє своїм неповторним блиском. Це болісно складна справа, яка потребує великого терпіння і безмежної віри в людину.

Робота вчителя – це теж творчість, а не буденне заштовхування знань у дітей. Дитина повинна вчитися не заради оцінки, а відчувати потяг до нових знань, до творчості. Так, учитель може використовувати на уроках систему запитань, створювати різного роду проблемні ситуації або вносити творчі елементи, завдяки чому, учні отримують змогу активізувати розумову діяльність, зробити "відкриття".

Місце розвивальних та творчих вправ у структурі уроку залежить від багатьох факторів, зокрема: дидактичної мети; характеру навчального матеріалу; часу, відведеного на вивчення теми.

Використовуючи розвивальні творчі вправи на уроках, потрібно дотримуватись таких вимог:

- цілеспрямованість застосування;
- підпорядкованість тематиці, навчально-виховній меті уроку;
- відповідальність тематики дитячим інтересам, віковим та індивідуальним особливостям
- різноманітність форм організації навчальної праці учнів (індивідуальні, групові, колективні
- нерозривний зв'язок з іншими формами та методами роботи.

Дитина високої творчої спрямованості здатна з головою заглибитися в те, що її цікавить, вона дуже винахідлива в образотворчій діяльності, іграх, з використанні різних матеріалів, висловлює багато різних міркувань з приводу конкретної ситуації, здатна по-новому підійти до розв'язання певної проблеми. Творча дитина, зазвичай, енергійна, дотепна, відрізняється розвинутою пам'яттю і виявляє значну самостійність у думках і поведінці. Звичайно, що здатність дитини до творчості, поєднана з високим інтелектуальним рівнем – це виняток, рідкісне явище у звичайному шкільному класі. Проте, потенційна творчість, як свідчать наукові дослідження притаманні ранній дитині. Завдання ж учителя – створити умови, за якими схильність дітей до нового, нестандартного, бажання самостійно вирішувати поставлені завдання можуть розвиватися.

Крім навчальної діяльності існує позашкільна діяльність яка розглядається як важливий фактор найповнішого розкриття здібностей молодших школярів та розв'язання різноманітних освітніх проблем, створення цілісної системи пошуку та виховання творчо обдарованої особистості. Тобто, позашкільні заклади найдієвіше впливають на безперервне і свідоме духовне вдосконалення і самовизначення дітей.

Заняття у позашкільних закладах, будучи обов'язковими, природно "добудовують" незаповнені проміжки соціального становлення особистості. Свобода і можливість вибору улюблених занять у позашкільних закладах ~~сприятливо~~ впливає на молодших школярів. При цьому організація діяльності дітей у формі дозвілля сприяє вільному спілкуванню у середовищі ровесників, з якими дитина вважає себе найтісніше пов'язаною і авторитет яких для неї безперечний. У той же час, переживання успіху викликає позитивне ставлення до творчої діяльності, сприяє набуттю певного життєвого досвіду, навичок самостійної діяльності і поведінки, тобто поступово здійснюється становлення тих властивостей і якостей, які є складовими творчої особистості. Тільки спільно з родиною школа здатна сприяти розвитку творчих здібностей. Тому батьки мусять надавати належне значення цій діяльності. Цікаво, що роль батька і матері у розвитку творчих інтересів їхніх дітей не однакова.

Результати проведених досліджень (Дж. Доміно, Д. Ліни) свідчать, що батько більшою мірою впливає на творчі здібності доньки, а мати – на здібності сина. Батьки виховують дівчаток у творчому напрямі, якщо розвивають їхню незалежність, вчать нестереотипно сприймати навколишній світ, стимулюють цікавість, самі стверджують нетрадиційні підходи до будь-яких явищ. Якщо матері мають творчі здібності, та їх робота, професійна діяльність вимагають творчості, то найчастіше й сини виявляють незалежність думки і творчий підхід. Отже, творчість виявляється у такому підході до виховання і навчання, що пов'язаний з ламанням стереотипів у формуванні чоловічих і жіночих якостей.

Виховані в умовах творчого середовища хлопчики, як показали дослідження, мають багато рис, які стереотипно вважаються хибними: інтроспективність, чутливість, яскравий естетизм; а дівчатка, виявляють традиційно чоловічі якості – незалежність, намагання до самоствердження, сміливість.

Для багатьох батьків і вчителів проявами інтелекту у власне розумових заняттях – у легкості засвоєння навчальних програм, у багатстві знань – і вичерпується саме представлення про обдарованість. На жаль, навіть деякі професіонали-психологи досі схильні зараховувати в обдаровані тільки тих, хто випереджає однолітків у розумовому розвитку, хто має неабияку навченість.

Такі діти дійсно в цьому відношенні обдаровані. Але є й інші. Ми маємо на увазі дітей творчого складу розуму. Його ознаки нерідко виступають у нерозривній єдності з неслухняністю, свавільним поведінням, з незалежністю характеру. Про творчі прояви зростаючої людини усі говорять як про щось цінне, але сильно виражений творчий початок і пов'язана з ним своєрідність особистості дитини мало хто з учителів у своїх учнях терпить, і вже зовсім мало таких, хто це у своїх учнях виховує.

Висновки. Отже, проблема розвитку творчих здібностей особи є однією з центральних в педагогіці, оскільки прогрес суспільства – це шлях постійної творчості, долання стереотипів і вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних ідей, оригінальних підходів і шляхів до їх втілення. Одним з головних педагогічних завдань при цьому є виховання людини, здатної акумулювати і творчо переосмислювати набутий досвід, досягнення людства в науці, культурі, мистецтві, розвивати нові технології.

Використані джерела

1. Бабанов К. О. Творча дитина. / К.О. Бабанов – Запоріжжя : Просвіта, 2013. – 160 с.
2. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н.П.Наволокова. – Х. : Вид. група "Онона", 2012. – 176 с. – (Серія "Золота педагогічна скарбниця").
3. Журило Т.В. Психологія розвитку творчо обдарованої особистості: наук.-метод. посіб. / Т.В. Журило // НАПН України, ІПОіОД, 2010. – 440 с.
4. Стеценко П.Р. Чи можна розвинути креативність? / П.Р. Стеценко. – Київ : Факт, 2014. – 120 с.
5. Хромова А.А. Психологія творчості. – Київ : Факт, 2013. – 220 с.
6. Канівець О.О. Патріотичне виховання та духовний розвиток дитини молодшого шкільного віку / О.О. Канівець. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 250 с.
7. Долина О. Морально-етичне виховання дітей шкільного віку / О. Долина // Дошкільне виховання – 2005. – № 12. – С. 15.

Antypets V., Artiukh M.

THE DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL PUPILS CREATIVE ABILITIES AS A BASIS OF THE CREATIVE PERSONALITY

In the article the main tasks of modern Ukrainian school have been found out. Among these tasks the development of creative abilities of primary school, as the most important issue of child psychology, pedagogy and practice been distinguished.

The problem of development of creative abilities and creative potential of children is paid a lot of attention to. The psychological and pedagogical principles of creativity by analyzing scientific publications of leading foreign and domestic psychologists and educators are revealed.

That the role of the creative personality in the development of society and the state has been noted, have been the social features that characterize the developing creative personality.

The structure of the creative personality, the components of creativity, the hierarchy of relationships and dependencies, the basic parameters of talent and their defining characteristics have been found out. The nature of creativity in humanistic pedagogic and psychology has been disclosed. The problems of the creative personality in the works of local and foreign scientists and researchers have been analysed. The problems of junior schoolchildren's creative features and conditions of their development have been found out, as well as motivational aspects of creative children's behaviour. A diagnostic material has been proposed to determine the level of creativity and examples of tasks have been innovated for the development of students creative thinking in accordance to the requirements which are applied to this type of work. The guidelines for teachers and offered on the selection and use of creative tasks in class, their place in the structure of the lesson have been suggested, and the ties of the methods stimulating students creative activity have been provided. The recommendations for teachers to overcome both external and internal barriers of implementing the works creativity have been overviewed and sorted. The attention has been focused on the creation of favorable conditions for the development of younger schoolchildren's creative abilities in the practice of modern elementary school.

Key words: *creative abilities, primary school pupils, creative personality, components of creativity.*

Стаття надійшла до редакції 11.05.2015